

*Сулайман Рысбаев,
п.и.д., профессор,
КББАнын лаборатория башчысы*

Кыргыз Республикасында мамлекеттик тилди үйрөтүүнүн методологиялык негиздери кандай болууга тийиш?

Мамлекеттик тилибизди талаптагыдай үйрөтүү-биздин мамлекеттик парзыбыз. Тилибизди көтөрүү- мамлекетибиздин, улутубуздун кадыр-баркын, аброюн көтөрүү менен бирдей экендигин ойлонсок, анда биз улутубуздун жана мамлекетибиздин алдында чоң жоопкерчилигибизди сезген болобуз. Ал эми Кыргызстанда жашаган, иштеген ар бир улуттун өкүлдөрүнүн мамлекеттик тилди талаптагыдай үйрөнүүсү – алардын атуулдук парызын аныктайт.

Бүгүнкү күндө тил үйрөнүү маселеси мектептеги педагогикалык-методикалык проблеманын чегинен чыгып, тил адамдын турмуштук карым-катышынын зарыл куралынын деңгээлине, т.а. жаңы сапаттык деңгээлге көтөрүлүп чыгып отурат. Адам канча тил билсе, ошончо элдин өкүлү менен баарлашып, дүйнөнүн кайсы гана бурчунда болбосун. талаптагыдай жашоо кечирип кетүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болууга баратат.

Мунун өзү тил үйрөнүү-адамдын өнүгүүсүнүн негизги бир факторуна айлангандыгын да далилдейт, ага антропологиялык (гуманисттик) мамиле жасоону, тактап айтканда, тил үйрөтүүнү, асыресе, республикабызда кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүнү инсанга багыттап окутуу технологиясына таянып жүзөгө ашыруу сыяктуу концептуалдуу максаттуу багытты так аныктообузду талап кылып отурат.

Ушуга байланыштуу, тил үйрөнүү төмөндөгүдөй методологиялык багыттарда жүргүзүлөрү максатка ылайык келет:

- тилди адамдардын өз ара карым-катышынын куралы катары үйрөтүү (коммуникациянын куралы катары);
- тилди улуттук маданиятты таануунун каражаты катары үйрөтүү; (таанытуучу лингвистика, т.а. лингвоөлкө таануу багыты);
- тилди инсанды өнүктүрүүнүн куралы катары үйрөтүү (ар бир предмет адамды өз каражаты менен өнүктүрөт);
- тилди коомду ич ара бириктирүүнүн каражаты катары үйрөтүү (тил коомдук карым-катыштын куралы);
- тилди билим алуунун каражаты катары үйрөтүү;

– тилди инсандын социалдык-турмуштук талабын канааттандыруу куралы катары үйрөтүү;

– тилди жашап жаткан чөйрө менен социалдашуунун каражаты катары үйрөтүү.

Тил үйрөнүү, жогоруда белгиленгендей, инсандын калыптанышына, анын коомдо эркин социалдашуусуна, ар кандай улуттар менен этностор аралык маданий коммуникацияга аралашуусуна жол ачуу менен, сабакты дал ушундай максаттуу багытта үйрөтүү технологиясы менен мазмунун иштеп чыгуу жана мезгил талабына ылайыктоо милдетин коёт.

Кыргыз тилин мектепте башка улуттун балдарына үйрөтүүнүн натыйжалуу болуусу–тилди үйрөтүү методикасы илиминин жетишкен ийгилиги катары бааланат. Бирок бул эле жетишпейт. Анткени, анны менен катар тилге болгон коомдук мамиле өзгөрүшү керек. Бул жерде тилди адамдардын байланыш-катышынын гана куралы эмес, улуттун рухун, мамлекеттин идеологиясын түзөр жана улуттун өзүн сактап калуунун да каражаты экендигин эсибизге салуубуздун өзү да жатат. Андай болсо, ага илимий-методикалык гана талап коюу жетишсиз экендиги көрүнөт. Ага, ири алдыда, мамлекеттик камкордук, анна ал гана эмес, мамлекеттик талап да, мамлекеттик көзөмөл да болуусу чоң тирек болмок.

Ал кандай тиректор болмокчу? Биринчиден, **Кыргыз Республикасында кыргыз тилине болгон коомдук талаптын, ал тилде сүйлөөгө болгон турмуштук зарылдыктын** түзүлүшү. Бул-албетте, сырткы талап. Коомдук мындай талап болбосо, анын зарылдыгын бүгүнкү мектеп окуучусу сезбесе, эч ким ал тилде сүйлөбөйт, коомдук чөйрөдө колдонулбайт.

Экинчиден, Кыргыз Республиканын ар бир жараны, асыресе, мектеп окуучусу **кыргыз тилин үйрөнүүгө жана сүйлөөгө болгон ички зарылдыктын, каалоо сезиминин, оң ниеттин, ички керектөөнүн** (мотивация) болуусу. Кыргызстанда кыргыз тилинде инсандык алакаларга, жазуу жана оозеки байланыштарга (коммуникация) карата ички даярдыгынын жаралышы (интенция).

Үчүнчүдөн, кыргыз тилин үйрөнүүгө киришкен башка улуттун баласы «Мен келечекте Кыргызстанда жашайм жана иштейм. Кыргыз тили менин жашоо куралым болот, андан ийгилик табам, чоңоюп кызматтарда иштейм, ошон үчүн билим алам» - деген **келечектүү кызыкчылыктын, оң мотивдин болуусу;**

Төртүнчүдөн, күндө **кыргыз тилинде сүйлөөгө болгон турмуштук жандуу практиканын** болушу, класстагы ар бир сабакта мугалим менен окуучу кыргыз тилинде гана баарлашуусу, сабактын түздөн-түз кыргыз тилинде гана жүрүүсү.

Бул айтылгандарды жыйынтыктап келсек, ойлордун чордонунда тилге үйрөнүүгө болгон эки нерсе: **коомдук талап** жана үйрөтүүнүн **жаңы технологиясы** тургандыгы сезилип турат.

Мына ушундай шарттар эске алынып, 2013-жылы Республикабыздын Президентинин белгилүү указы менен жарыяланган «Кыргыз Республикасында мамлекеттик тилди үйрөнүүнү жакшыртуу жана тил саясатын өркүндөтүү» аттуу атайын мамлекеттик документ республикабыздын коомчулугун, анын ичинде тилчи окумуштууларды кайрадан ордунан тургузуп, Кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүнүн эл аралык системаларын үйрөнүү, анын негизинде республикабызда кыргыз тилин үйрөтүүнүн жаңыча талаптарын аныктап чыгууга киришүү активдүү түрдө башталган.

Анын негизинде Билим берүү жана илим министрлигинин алдында «Кыргызтест» мекемесинин ишинин өркүндөөсү, Кыргыз билим берүү академиясында Кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүнүн деңгээлдик концепциясы» аттуу документтин иштелип чыгуусу, андан ары «Билим берүү жана социалдык интеграция» аттуу долбоордун алкагында атайын жумушчу топ түзүлүп, Кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүнүн деңгээлдеринин талаптары аттуу документти иштеп чыгууга киришүү менен активдешти. Бул топто илимдин докторлору жана практик мугалимдер катышып, Кыргыз тест уюму менен биргеликте кыргыз тилин үйрөтүүнүн деңгээлдеринин (А,В,С) бир катар маселелери чечилди. Тактап айтканда, деңгээлдик негизде кыргыз тилин үйрөнүүнүн негизги талаптары, грамматикалык-лексикалык минимумдар, сүйлөшүү чөйрөлөрү, анын дидактикалык мүнөздөмөлөрү, урунттуу талаптары иштелип чыкты.

Бул багыттагы иштердин алкагында Республикабыздын окуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн жалпы билим берүүчү мектептердин 1-4, 5-9 жана 10-11-класстарында кыргыз тилин үйрөтүүнүн предметтик стандарты жана аталган класстар үчүн окуу программалары Кыргыз билим берүү академиясында иштелип чыгып, министрлик тарабынан бекитилди. Ал документтердин өзөгүндө - жогоруда айтылгын мындай стратегиялык багыттар жатат.

1-стратегия: Кыргыз тилин үйрөнүүнүн интенциялары, т.а тил үйрөнүүчүнүн ички максаттары. Ал төрт багытта болмокчу. А).Байланыштыруучу интенциялар (кыргыз тилин үйрөнүүгө болгон ички ынтаа, каалоо ниети): учурашуу, таанышуу, башка бирөөнү тааныштыруу,

нерсени сурап алуу, маалыматты сурап билүү, кечирим суроо, уруксат суроо, куттуктоо, чакыруу, коштошуу ж.б. сыяктуу кыргызча кеп этикеттери.

Б).Маалыматтык интенциялар: аты-жөнүн, ким экенин айтып билдирүү, үй-бүлөсү тууралуу айтуу, жашаган, окуган жери тууралуу маалымат берүү, ата-энесинин иштеген иши тууралуу түшүндүрүү, жаш-курагын айтып билдирүү, жашаган өлкөсү, айылы, шаары, көчөсү, өзүнүн кайсы улуттун өкүлү экендиги тууралуу маалымат берүү, жакындары, досу тууралуу айтып берүү, кызыгуулары тууралуу ой бөлүшүү, нерсенин эмне экенин айтып билдирүү, кимдин, эмненин кайда тургандыгын айтып билдирүү, кимдин, эмненин кайда баратканын айтуу, нерсенин кимге жана каякка таандык экенин билдирүү, нерсенин кайда тургандыгын айтып билдирүү, , ж.б.

В).Аныктоочу, мүнөздөөчү интенциялар: кимдин, эмненин кандай экенин мүнөздөө, жыл мезгилдерин, табиятты, анын көрүнүштөрүн баяндап, сүрөттөп айтып берүү, убакытты, күндүн, жуманын, айдын сан-иретин айтып билдирүү, нерсенин сапатын билдирүү, сүрөттөп, мүнөздөп сүйлөөгө жатыгуу, нерсенин кимдики экенин аныктоо, иш кантип аткарылганын мүнөздөө, нерсенин бар же жок экенин айтуу, ж.б.

Г).Жеке мамилесин билдирүүчү интенциялар: маалыматка макул экенин билдирүү, бирөөнүн оюна каршы экенин билдирүү, маалыматтын туура же туура эместигин далилдөө, бирөөгө ыраазы экенин айтуу, нааразы экенин айтуу, ж.б.

2-стратегия: Пикир алышуу, сүйлөшүү чөйрөлөрү жана тематикалар.

Кыргыз тилин (мектепте) экинчи тил катары үйрөтүүнүн жүрүшүндө окуучулардын кебин максаттуу өстүрүү үчүн кандай сүйлөшүү чөйрөлөрү эске алынат?

1.Баланын өздүк жана күндөлүк турмуш-тиричилик чөйрөсү .Буга төмөндөгү тематикалар кирет: баланын өзү, аты-жөнү, чоң ата, чоң-энеси, бир туугандары, жашаган үйү, бөлмөсү, өздүк буюмдары, үй дареги, күндөлүк эрежеси, үй турмушу, бир туугандарына камкордук көрүү, ата-энеге жардам берүү, үй буюмдары, кийим-кечектер, эмеректер, идиш-аяктар, тамактануу, үйдө аткаруучу күндөлүк иштер, ата-энени сүйүү жана сыйлоо, бир туугандарына урматтоо менен мамиле жасоо, улууну урматтоо, кичүүнү ызааттоо, кыргызча учурашуу, таанышуу, кечирим суроо, уруксат суроо, куттуктоо, базардан, дүкөндөн сатып алуу, нерсенин санын, сапатын, эмненин кайда экенин, убакытты, мезгилди ж.б. сурап билүү, ж.б. тематикаларда сүйлөшүүгө машыктыруу.

1- Коомдук, социалдык-маданий чөйрө. *Буга төмөндөгү тематикалар кирет:* бала туулуп-өскөн, жашаган жана окуган айыл, шаар, көчө, айылдагы жана шаардагы социалдык шарттар, мектептер, түрдүү мекемелер (эс алуу жайлары, дүкөндөр, китепканалар, клуб, кино-театр, оорукана, спорт аянтчалар, музейлер, Кыргыз Республикасы, Ала-Тоо жергеси, Өкмөт үйү, зоопарк, базар), кыргыздын ыйык жерлери, улуттук майрамдар ж.б. тууралуу окуу материалдары жана ушул багыттагы сүйлөшүүлөр. Табият, экология, Ала-Тоонун жаратылышы, жыл мезгилдери, тоолору, суулары, көлдөрү, жаныбарлары, канаттуулары, жалпы үй жана жапайы айбанаттар, өсүмдүктөр, дарактар, жер жемиштер, жашылчалар, аба ырайы, жаан-чачындар, табияттын кооздугу, ал жерлерде эс алуу, табиятты коргоо, камкордук көрүү, тазалыкты сактоо, экологиялык проблемалар, тамактануу адеби, кийим кийүү адеби, коомдук жайларда жүрүм-турум адеби, телефондо сүйлөшүү адеби, бирөөгө кыргызча кайрылуу жана көңүлүн өзүнө бура алуу, туулган күн, улуттук салттар, майрамдар, улуттук кийимдер, улуттук буюмдар ж.б. тематикалардын чегиндеги окуу материалдары жана аларга жараша баарлашууга машыктыруу.

3-Окуу-таануу чөйрөсү. *Буга төмөндөгү тематикалар кирет:* кыргыз тили сабагы, ал аркылуу баланын туулуп-өскөн мекенин, Кыргыз Республикасын, кыргыздын улуттук баатырларын, Манас, кыргыз эли, кыргыз жери, кыргыздын белгилүү адамдарын таанып -билүү, Кыргызстанда жашаган башка улут өкүлдөрү, баланын окуган мектеби, мектебинин дареги, классы, окуу куралдары, окуу эмгеги, окуткан мугалими, анын аты-жөнү, классташтары, мектептеги достору, окуу предметтери, кыргыз тили сабагы, мектептеги жүрүм-турум эрежелери, коомдук иштерге катышуу, мектеп короосу, андагы оюндар, мектеп бакчасы, окуу чейректери, каникулдар, ж.б. тууралуу окуу материалдары жана ушул тематикалардагы сүйлөшүү.

4-Эмгек жана кесип чөйрөсү. *Буга төмөндөгү тематикалар кирет:* эмгектин мааниси, түрдүү кесиптер, кесип ээлери, ата-эненин кесиптери, китеп, музыка, сүрөт, бий, музыкалык аспаптар, ийримдер, мектептеги окуу предметтери, завод, фабрика, теле-радио, театр, актер, кино-фильм, театр, спорттун түрлөрү, балдар эмнени каалайт, эмнени жактырат, келечекте ким болгусу келет, келечек максаттары, сүйгөн иши, кесиби тууралуу окуу материалдары жана аларга байланыштуу баарлашууга машыктыруу.

Бул чөйрөлөрдүн ар бири, адегенде тил үйрөтүү деңгээлдерине жараша, класстарга ылайыкталган окуу прораммаларында, окуу материалдарынын пайыздык катышына жараша бөлүштүрүлөт. Тактап айтканда, адегенде балага кайсы чөйрө жакыныраак, мисалы: *өздүк жана күндөлүк турмуш-тиричилик чөйрөсү көбүрөөк, андан соң окуу-билим чөйрөсү* аны улантат, андан соң коомдук –маданий чөйрө тууралуу маалымат кенен берилүү менен, андан ары кесип жана эмгек чөйрөсү улантып жыйынтыктайт, ж.б.

3-стратегия: Тил үйрөнүү деңгээлдери. Кыргыз тилин үйрөтүүнүн деңгээлдери жана алардын мүнөздөмөсү тууралуу сөз кылууда, сөзсүз, аны эл аралык стандарттын талаптарына жараша келиребиз жана Кыргызстандын мектептери үчүн төмөндөгүдөй элестетебиз. Атап айтканда:

А деңгээли Кыргыз тилин эң жөнөкөй деңгээлде колдоно билүү	A1 Баштапкы деңгээл	1-класс (карапайым көндүмдөр) 2-4-класстар (жөнөкөй көндүмдөр)
	A2 Калыптануу деңгээли	5-9-класстар (Негизги көндүмдөр)
В деңгээли Кыргыз тилин өз алдынча колдоно билүү деңгээли	B1 Орто деңгээл	10-11-класстар (орто мектептин стандартына ылайык толук көндүмдөр)
	B2 Ортондон жогорку деңгээл	Жогорку окуу жай (бакалавр)
С Эркин колдоно билүү деңгээли	C1 Жетик деңгээл	Магистратура
	C2 Жогорку деңгээл	Адистикке жараша чыгармачыл жана изилдөө мезгили

Таблицага карап, сөзүбүздү уланталы. Алгачкы деңгээли- **A1, жөнөкөй деңгээл, ал кыргыз тилинде сүйлөшүү көндүмдөрүнө алгач ирет машыгууга багыттоочу мезгил катары мүнөздөлөт. Бул мезгил мектепте 1-4-класстарды камтыйт да, башталгыч мектепти бүтүргөн башка тилдүү баланы кыргызча эң жөнөкөй коммуникативдик жана тилдик көндүмдөргө ээ кылуу менен жыйынтыкталат. Тактап айтканда, окуу материалдары сүйлөшүүгө машыктыруучу жөнөкөй кырдаалдар түрүндө берилип, ал иштер лексикалык чакан минимум жана грамматикалык жөнөкөй формаларды камтымакчы. Ал деңгээлдин бардык талаптары *стандартта жана атайын иштелип чыккан деңгээлдик талаптарда кенен чагылдырылат.***

Бул деңгээлди басып өткөн окуучулар заттык, сандык жана кыймылды билдирген сөздөрдү жана да жак, чак, жөндөмө мүчөлөрүн кебинде колдонуп, *кадыресе күндөлүк алыш-бериш, сурап алуу-сурап билүү аракеттерине жарап калышат. Тактап айтканда:*

- класста окуу ишмердүүлүктөрүнө жараша айтылган сөздөрдү, көрсөтмөлөрдү түшүнө билүүгө, мугалимдин суроолоруна жооп бере алууга;

- кыргызча уруксат, кечирим сурай алууга, нерсенин эмне экенин сурап билүүгө жана сурап алууга;

-өзүнүн, үй-бүлө мүчөлөрүнүн ар биринин ким экени, жашы, аткарган иштери, ата-энелерине, бир туугандарына жардам берүү тууралуу кыргызча маалымат бере алууга, ал тууралуу суроолорго жооп берүүгө;

-түрдүү жөнөкөй кырдаалдарга жараша берилген суроолорго кыскача, туура, так жооп бере алууга, өз оюн кыска сөздөр менен билдире алууга;

- үй жаныбарларынын, жапайы айбанаттардын аттарын атай билүүгө;

-качан, каерде эмне кыларын, кайда барарын, учурда эмне кылып жатканын, буюмдун кимдики экенин, буюмдун канча, кандай экенин кыска сөздөр менен кыргызча айта алуу жана суроого кыскача жооп бере алууга жетишишет.

A2, орто деңгээл тилдик жана сүйлөшүү көндүмдөрүнө, сабаттуулукка калыптандыруу, активдештирүү мезгили катары мүнөздөлүп, негизинен 5-9-класстарды камтыйт. Бул деңгээлде окуучулар буга чейинки (башталгыч класстарда) ээ болгон көндүмдөрдү бекемдеген, сүйлөшүү көндүмдөрүнө активдешип калган мезгил катары бааланат.

Бул класстарга кыргызча сүйлөшүү жана жазуу кебинин негизин түзгөн лексикалык кор, анын сөз түркүмдөрүн кептеги кызматына жараша окуп-үйрөнүү жана аны кебинде кырдаалдарга ылайык колдонууну камтыган айрыкча мезгилге туура келет. Мында лексикалык материалдар аркылуу улуттук маданиятты, салтты, ж.б. таанып-билүү иш-аракеттери да активдешет жана балдарды чыгармачылык менен иштөө жолуна багыт берет.

Негизинен, бул деңгээлди өткөн окуучулар мындай көндүмдөргө ээ болуп калышат, т.а.:

-класста, мектепте болуп жаткан окуу, оюн ж.б. түрдүү кыймыл-аракеттерге катышып, жөнөкөй кырдаалдарда өз оюн билдире алууга;

-жандуу-жансыз заттардын аты, саны, сыпаты, кыймыл-аракети, алардын аз, же көп экендиги, кимдин качан, каерде, ким менен эмне иш кылганын, ишти ким, ким менен бирге аткарганы, ж.б. тууралуу маектеше билүү, сураса жооп бере алуу;

-бирөөнү туулган күнү ж.б. майрамдарга жараша куттуктай алуу, бирөөнүн кебин кубаттап, туура же туура эместигин, айтылган ойго макул же каршы экенин билдирүүгө;

-жашаган, окуган чөйрөдөгү маданий, ж.б. түрдүү объектилердин эмне, кандай экендиги, аларда болуу, ал жерде түрдүү кырдаалдарга жараша суроолорго жооп бере алуу жана оюн билдирүү;

-туулуп-өскөн мекени, улуту, өзүнөн башка улуттар, алардын достугу, салттары тууралуу өз оюн кыскача жазып жана айтып бере алуу;

- өз каалоосун, кызыгуусун, эмне керек жана эмне кереги жок, эмне жагарын же эмне жакпай турганын, жакынкы күндөрдө же келечекте эмне кылары тууралуу ойлорун айта алууга;

-кыргызча сүйлөмдөрдү, чакан текстти сабаттуу көчүрүп, угуп сабаттуу жазууга жетишилет.

В1-Ортодон жогорку деңгээл окуучулардын өз алдынча чыгармачыл ишмердүүлүктөрүн өнүктүрүү мезгили катары мүнөздөлүү менен, 10-11-класстарды камтыйт. Мурдагы класстардан бир кыйла активдешкен жана тил билүү көндүмдөрү жогорулаган, мектеп деңгээлин жыйынтыктаган мезгил катары баалант. Бул мезгилде окуучулар кыргыз тилин синтаксистик негизде, т.а. тилдик материалдарды функционалдык негизде үйрөнүү менен, сүйлөөгө сүйлөшүү аркылуу, сүйлөшүүнүн жүрүшүндө үйрөнүү принцибинде иштөө активдешет. Окуучулар чакан диалог түзүү аркылуу пикирин билдирүүгө, күндөлүк түрдүү турмуштук жана окуу кырдаалдарына ылайык кыска сүйлөмдөр менен тааныш тематикаларда сүйлөшө алууга жетишишет.

Окуучулар муну менен мектеп стандартын жана орто мектептин программалык материалын толук өздөштүрүп, кыргызча сүйлөөгө болгон аракетин активдешип калгандыгы мүнөздөлүп, кыргыз тилинде **орто деңгээлдеги тил билүү сертификатына ээ болуп**, мектепти аякташат. Ал сертификат Жогорку окуу жайына киргенде, т.а. кыргыз тилин үйрөнүүнү В2 деңгээлине өтүүдө талап кылынышы шарт.

Ал үчүн алдыда эмнелер аткарылуусу тийиш, т.а. ЖОЖдордо Кыргыз тилин үйрөтүү стандарты жана алардын ар биринин профилине ылайык В2 деңгээли үчүн Кыргыз тилинин программалары иштелип чыгышы керек. Антпесе, мектептен В1 деңгээлин үйрөнүп келген студент кайрадан А1 деңгээлине түшүп, саламдашуудан баштабашы керек. ЖОЖдордун Кыргыз тили окуу китептери алардын профилдерине ылайык, т.а. медициналык, юридикалык, экономикалык, туризмдик, айыл чарбалык, ж.б. багыттардагы минимумдун негизинде жазылган Кыргыз тили окуу китептери жазылып, кесиптик кыргыз тили деген түшүнүк бекемделиши шарт. Ал үчүн ар бир

ЖОЖдо кесиптик багыттардагы минимум сөздүктөр, сүйлөшмөлөр түзүлүшү, жеткиликтүү санда чыгарылып, камсыздалышы керек.

4-стратегия: Сүйлөшүү деңгээлдерине жараша кеп ишмердигинин мүнөздөмөлөрү, т.а. дескрипторлор. Мында кеп ишмердүүлүгүнүн төрт багыты, т.а. угуп түшүнүү, окуп түшүнүү, сүйлөө жана жазуу көңүлгө айрыкча аланат. Алардын ар бири сүйлөшүү чөйрөлөрүнө жана деңгээлдерине жараша жетишиле турган талаптары менен бирге түзүлөт.

Бул дескрипторлор (тил үйрөнүү мүнөздөмөлөрү) кыргыз тилин үйүнөнүүдөн күтүлүүчү натыйжалар менен дал келтирилет жана ал орто мектеп үчүн төмөндөгүдөй мүнөздөлөт.

**Кыргыз тилинде сүйлөө деңгээлинин мүнөздөмөсү (дескриптор)
(A1,A2,B1)**

Кеп ишмердигин турлору	A1 деңгээлинин талаптарына жараша баалоо мүнөздөмөсү	A2 деңгээлинин талаптарына жараша баалоо мүнөздөмөсү	B1 деңгээлинин талаптарына жараша баалоо мүнөздөмөсү
Угуп түшүнүү	Окуучу өзү жана үй-бүлөсү жөнүндө айтып бере алат жана бирөө сураса кыргызча жооп бере алат; жашаган, окуган жери жөнүндө суроого жооп бере алат, үйүндө, мектебинде жана жашаган жеринде болуп жаткан күндөлүк окуялар боюнча пикир алышат, мында ал жөнөкөй сүйлөмдөр менен активдүү сөздөрдү так жана туура колдонуп, оюн түшүндүрө алат. Ушул багыттарда айтылган сөздөрдү тура түшүнө алат. Зат атооч сөздөрүн, ким, эмне, кандай, канча, эмне кылды деген суроолор менен айкалыштырып, сүйлөм түзүп, жеке, окуучу-билим жана	Окуучу программалык темалардын тегерегинде, өздүк-жеке, окуучу-билим жана социалдык-маданий чөйрөлөргө ылайык материалдарды угуп түшүнө алат. Өзү жана жашаган өлкөсү, шары, айылы, андагы жакындары, достору, бир туугандары, ата-энеси, класстары ж.б. жөнүндө маанилүү маалыматтарды айтып бере алат. Алар тууралуу чакан билдирүү жасап, аны оозек жана жазуу түрүндө бере алат жана ушул багытта айтылган сүйлөмдөрдү, чакан текстти мээрлик түшүнө алат. Мектептеги кулактандыруулардагы жана билдирүүлөрдөгү жөнөкөй сүйлөмдөрдү эмне жөнүндө айтылып	Жеке-өздүк, окуучу-билим жана социалдык-маданий чөйрөлөргө жараша жашаган мекени Кыргызстан, анын региондору, борбор шаары, айылы, алдыдагы келечек максаты, күндөлүк иши, бош убакытты өткөрүү, эс алуу, спорт, кызыгуулары ж.б. га байланышкан темалардын тегерегинде айтылган анча чоо эмес чакан текст түрүндөгү оозеки жана жазуу формасындагы билдирүүлөрдү түшүнө алууга жетишет. Ушул багытта болуп жаткан сөздү түшүнөт. Мектептеги жыйындарда жана

	социалдык-маданий чөйрөгө ылайык оюн билдире алат.	жатканын жетишээрлик деңгээлде түшүнө алат. Программалык материалдарды, андагы активдүү сөздөрдү грамматикалык формаларга салып, оюн сүйлөм менен билдире алат.	радио-телеберүүлөрдө болуп жаткан күндөлүк окуяларды жана ошондой эле өзүнүн кызыкчылыгына байланышкан кызыктуу берүүлөрдө айтылып жаткан ойду түшүнөт.
Сүйлөө	<p>Окуучу өздүк-жеке, окуу-билим жана социалдык-маданий чөйрөлөргө ылайык чакан суроолорду берип, кыска жоопторду алып, сүйлөшө алат.</p> <p>Ошону менен бирге аталган багыттарда тааныш теманын тегерегинде берилген мугалимдин, досунун, ата-энесинин ж.б. суроолоруна жооп бере алат.</p> <p>Аңгемелешкен адамы сүйлөшүп жаткан темаларда жай темпте жана кыска сүйлөмдө менен сүйлөшсө диалогдорго катыша алат.</p> <p>Сөзүндө жөнөкөй сүйлөмдөрдү, сөз айкаштарын колдоно алат. Өзүнүн жашаган үйүнүн, окуган мектебинин кайда экенин, так дарегин айтып бере алат.</p>	<p>Окуучу тааныш тематикада күндөлүк жөнөкөй кырдаалдарга жараша сүйлөшүп пикир алыша алат, сураса маалымат бере алат. Күндөлүк окуусун, маданият, спорт, билим, турмуш-тиричилик тематикаларын кыска пикир алышууларга катыша алат, бирок өз алдынча аңгемелешүү өткөрө албайт.</p> <p>Сөзүндө программалык материалдарды, үйрөнгөн лексикасын, грамматикалык формаларды колдонуп, жөнөкөй сүйлөмдөр же сөз айкаштары түрүндө оюн айтып бере алат.</p>	<p>Жеке-өздүк, окуу-билим жана социалдык-маданий чөйрөлөргө жараша жашаган мекени Кыргызстан, анын региондору, борбор шаары, айылы, алдыдагы келечек максаты, күндөлүк иши, бош убакытты өткөрүү, эс алуу, спорт, кызыгуулары ж.б. га байланышкан темалардын тегерегинде күндөлүк турмуштук кырдаалдарда пикир алышып сүйлөшө алат.</p> <p>Эч даярдыгы жок эле окуучуга тааныш, жана кызыктырган темалардын тегерегинде диалогдорго катыша алат (мисалы: «үй-бүлө», «окуу», «хобби», «бош убакыт», «келечек максат», «күндөлүк кырдаалдар») ж.б.</p> <p>Окуучу өзүнүн максаты жана каалоо-ниетин,</p>

			күндөлүк кызыктуу окуяларын жөнөкөй сүйлөмдөр менен билдире алат. Өзүнүн көз карашын, пикирин, макул, каршы, жакшы, жаман, кызыктуу, кызыксыз ж.б. мазмунда кыска сүйлөмдөр аркылуу айтып, түшүндүрө алат. Кызыктуу фильмдердеги же китептердеги сюжеттүү окуяларды кыскача баяндап айта алат.
Окуу	Окуу китептердеги сүйлөмдү, диалогдорду, тексттерди так, муундап, сөздөп, сабаттуу окуйт. Мектептеги жөнөкөй сүйлөмдөр аркылуу берилген кулактандырууларды жана ошондой эле берилген чөйрөлөргө жараша сөздөрдү, аталыштарды, сүйлөмдөрдү окуп-түшүнөт.	Өздүк-жеке, окуу-билим жана социалдык-маданий чөйрөлөргө ылайык материалдарды, анын ичинде орто көлөмдөгү, татаал эмес тексттерди, сүйлөмдөрдү окуп-түшүнө алат. Мен күндөлүк турмушка жана мектеп турмушуна байланышкан жарнамаларды, менюларды, расписаниелерди, жөнөкөй тексттердин негизги маалыматтарын, анын мазмунун жеңил түшүнүп, эмне тууралуу экендигин кайра айтып бере алам. Мен өздүк мүнөздө жазылган жөнөкөй катты телефондон түшүнөм.	Өздүк-жеке, окуу-билим жана социалдык-маданий чөйрөлөргө ылайык материалдарды, ошондой эле публицистикалык, көркөм тексттерди, айрым кесиптик багыттардагы тексттин негизги мазмунун бир окуп түшүнөт. Сүрөттөп жазылган чакан баяндама, дил баянды, өздүк мүнөздөгү каттарды, каалоо мүнөздөгү билдирүүлөрдү, айтылган окуяны түшүнөт.
Жазуу	Кыргыз алфавитин	Сүйлөмдөрдү жана	Жат жазууну

	<p>билет, кыргыз алфавитиндеги өзгөчө тыбыштарды каллиграфиясы менен жана аларды башка тамгаларга улап жаза алат. Сөздөрдү, сүйлөмдү кыргызча көчүрүп, туура, муундап жаза алат. Жазууда эң жөнөкөй кыргызча орфографиялык, пунктуациялык эрежелерди сактай билет, жөнөкөй сөздөрдү муундап бөлүп, ташымалдай алат. Созулма-кыска жана дублет тамгаларды ажыратып көчүрүп катасыз жаза билет. Кыргызча сөз менен сүйлөмдүн айырмасын мазмунуна жараша билип жазат.</p>	<p>чакан текстти, тексттин бөлүгүн катасыз көчүрүп жана угуп жаза алат. Атайын калтырылып кеткен тамгаларды ордуна туура мазмунуна жараша коюп жаза билет. Жардамчы сөздөрдү колдонуп, сүйлөмдөрдү түзөт. Чакан диалогдорду толуктай алат, кырдаалдарга жараша чакан диалог түзөт. Сүрөткө жараша сүйлөмдөрдү түзө билет. Өзү, үй-бүлөсү, досу тууралуу 4-5 сүйлөмдөн турган чакан текст түзүп жаза алат. Сүйлөмдөрүндө грамматикалык жөнөкөй формаларды туура колдоно алат.</p>	<p>өтүлгөн грамматикалык формалардын негизинде катасыз жазат. Өз алдынча кырдаалдарга жараша диалог түзөт жана берилген диалогдорду өз оюн кошуп өркүндөтүп түзөт. Берилген тематика боюнча жардамчы сөздөрдү колдонуу менен чакан текст түзө билет. Берилген тааныш тематикадагы текстти өркүндөтүп баяндама жаза алат. Тааныш тематикада татаал сүйлөмдөрдү түзөт, сүйлөмдөрүндө орфографиялык, пунктуациялык эрежелерди сактай алат. Грамматикалык формаларды үйрөнгөн материалдарынын чегинде сактай алат. Тексттерден кептин түрлөрүн жана стилдерин ажыратып түшүнөт.</p>
--	--	--	---

5-стратегия: Ар бир деңгээлдерге жараша лексикалык, тематикалык жана грамматикалык минимумдар. Лексикалык-грамматикалык минимумдар дагы жогоруда аталган сүйлөшүү чөйрөлөргө жана деңгээлдерге жараша тандалган сүйлөшүү тематикаларына жана кырдаалдарына ылайык түзүлмөкчү. Бул минимумдарга жыш колдонулган сөз айкаштары, синонимдер, антономимдер жана да сүйлөшүү этикетинин үлгүлөрү да камтылууга тийиш.

Учурда КББАнын Мамлекеттик жана көп тилдүү билим берүү лабораториясында А1 жана А2 деңгээлинин лексикалык минимуму мектептин базалык окуу саттарынын талаптарына жараша «Билим берүү жана социалдык интеграция» долбоорунун алкагында түзүлгөн жумушчу

тобунун кызматкерлери менен бирге иштелип чыкты. Мында белгилеп кетүүчү нерсе, кыргыз тилине бөлүнгөн учурдагы сааттардын көлөмүнө ылайык жана бир саатта үйрөнүлө турган активдүү сөздөрдүн чегине жараша (мисалы, мектепте бир сабакта 5-7ден 12-15ке чейин активдүү сөз сунушталуу менен) ар бир деңгээлге ылайыкталган лексикалык минимумдун чеги төмөндөгүдөй мүнөздөлдү.

Деңгээлдер, жана класстар	Окуу сааты	Бир саатта үйрөнүүчү лексикалык бирдик саны	Активдүү сөздөр	Пассивдүү сөздөр (жалпы лексиканын ичинде)	Жалпы лексикалык бирдик
A1					
1-кл.	3(102)	5-6 (2) сөз	390-468 (429)	156	585
2-кл.	3(102)	6-7 (3) сөз	468-536 (502)	234	736
3-кл.	3(102)	7-8 (4) сөз	536-664 (600)	312	912
4-кл.	3(102)	8-9 (5) сөз	664-702 (683)	390	1073
			2214	1092	3309
A2					
5-кл.	3(102)	8-10 (6) сөз	664-780 (722)	468	1190
6-кл.	3(102)	9-10 (7) сөз	702-780 (741)	546	1287
7-кл.	3(102)	9-11 (8) сөз	702-858 (780)	664	1444
8-кл.	3(102)	10-11 (9) сөз	780-858 (819)	702	1521
9-кл.	3(102)	10-12(10) сөз	780-936 (858)	780	1638
			3920	3160	5539
B1					
10-кл.	3(102)	12-14 (11)	936-1092 (1014)	858	1872
11-кл.	3(102)	сөз	1014-1170 (1092)	936	2028
		13-15 (12)	2106	1734	3900
		сөз	8240 сөз	6886	12748

6-стратегия: Тил билүү деңгээлин өз алдынча баалоо шкаласы.
 Бул шкала дагы өзүнө сүйлөшүү чөйрөлөрү менен деңгээлдерди жана да кеп ишмердүүлүгүнүн бардык багыттарын бирге камтыйт. Ал-жогоруда аталып өткөн кеп ишмердигине ылайык сүйлөшө билүү деңгээлдерине коюлуучу талаптар жана дескриптор кандай деңгээлде ишке ашып жатат, баланын сүйлөй билүү деңгээли талаптарга туура келеби, ошону туюнткан жана текшерген мониторинг сыяктуу кызмат аткарат. Дескриптордо берилген мүнөздөмөлөргө ылайык ар бир окуучу мындай баалоо шкаласынын талаптарына жараша өзүнүн сүйлөй алуу деңгээлин өзү аныктайт. Бул шкала дагы академияда мындайча болуп аныкталды.

**Кыргыз тилинде сүйлөө деңгээлин баалоо шкаласы
(A1,A2,B1)**

Кеп ишмердигин	A1 деңгээлинин талаптарына	A2 деңгээлинин талаптарына	B1 деңгээлинин талаптарына
----------------	----------------------------	----------------------------	----------------------------

турлору	жараша баалоо мүнөздөмөсү	жараша баалоо мүнөздөмөсү	жараша баалоо мүнөздөмөсү
Угуп түшүнүү	<p>Мен, өзүм бир туугандарым жана ата-энем жөнүндө айтып бере алам; менин жашаган, окуган жерим, айланамда болуп жаткан күндөлүк окуялар боюнча пикир алышууда жөнөкөй сүйлөмдөрдү же мага тааныш сөздөрдү так жана туура колдонуп түшүндүрө алам жана ушул багыттарда айтылган сөздөрдү түшүнө алам. Класста мугалимдин учурашуусун, күндөлүк сабак боюнча айткандарын, кайрылууларын дээрлик жакшы түшүнөм.</p>	<p>Мага тиешелүү темалардын тегерегинде билдирүүлөрдү б.а. өзүм жөнүндө, окуум, жашаган жерим, бир туугандарым, ата-энем, алардын иши, дареги тууралуу маалыматтарды айтып бере алам. Үйдө, класста аткарган иштерим тууралуу, жашаган, окуган жерим, айылым, шаар жөнүндө суроолорго жараша оюмду түшүндүрө алам жана ушул багытта айтылган сүйлөмдөрдү дээрлик түшүнө алам. Мен кулактандырууларда жана билдирүүлөрдөгү жөнөкөй сүйлөмдөрдүн эмне жөнүндө айтылып жатканын жетишээрлик деңгээлде түшүнө алам. Сабактагы мугалимдин окуу, уюштуруу багытындагы бардык кайрылууларын жакшы түшүнөм.</p>	<p>Окуу, бош убакыт, китеп, эс алуу, мектеп, спорт, ж.б. өзүмдүн кызыгууларыма байланышкан темалардын тегерегинде сөз адабий тил менен так айтылса, анын негизги, маанилүү учурларын түшүнө алам. Сабактагы, мектептеги окуу-уюштуруу, коомдук иштер багытындагы кайрылууларды, кулактандырууларды, чакырууларды жакшы түшүнөм. Үйдө, мектепте, көчөдө, транспортто, китепканада ж.б. коомдук жайларда болуп жаткан сөздөрдү, буга байланыштуу кайрылууларды, билдирүүлөрдү жакшы түшүнөм.</p>
Сүйлөө	<p>Мен кызыккан темама байланыштуу маселелер боюнча жөнөкөй суроолорду бере алам, ошону менен бирге мени кызыктырган, тааныш теманын тегерегинде</p>	<p>Мен күндөлүк жөнөкөй кырдаалдарда пикир алыша алам, т.а. мага тааныш темалардын тегерегинде маалымат алмаша алам. Мен күндөлүк</p>	<p>Мен мектепте, класста окуу-уюштуруу жана башка күндөлүк турмуштук кырдаалдарда пикир алыша алам. Мен эч даярдыгы жок эле мага тааныш, мени</p>

	<p>суроолорго жооп бере алам.</p> <p>Эгерде аңгемелешкен адамым менин өтүнүчүм менен жай темпте жана кыска , так формада пикир алышса, мен диологдорго катыша алам.</p> <p>Өздүк, социалдык-маданий, окуу чөйрөлөрүндөгү жөнөкөй темаларда сүйлөшүүлөрдө жөнөкөй сүйлөмдөрдү, сөз айкаштарын колдоно алам, б.а. өзүмдүн жана мен тааныган адамдардын, жакындарымдын, досторумдун окуган, иштеген дарегин айтып бере алам.</p>	<p>турмуш тиричиликти камтыган теманын тегерегинде кыска пикир алышууларга катыша алам , бирок өз алдынча аңгемелешүүдө кыйналам.</p> <p>Мен өзүм, бир туугандарым, досторум, ата-энем жана башка адамдардын окуусун, бүгүнкү же мурунку жумушу тууралуу айтып сүйлөшө алам, ал учурда жөнөкөй сүйлөмдөрдү же сөз айкаштарын колдоно алам.</p>	<p>кызыктырган темалардын тегерегинде диологдорго катыша алам (мисалы: окуу, спорт, үй-бүлө, хобби, касстык чогулуш, коомдук-класстык иштер, бош убакыт, күндөлүк кырдаалдар ж.б.).</p> <p>Мен өзүмдүн келечек максатымды жана каалоо-ниетимди, кызыктуу окуяларды, окуган китебим, көргөн фильм, досторум менен жолугушууларды кыскача айта алам.</p> <p>Туулган күн,майрам, куттуктоо, ж.б. кырдаалдарда жөнөкөй сүйлөмдөр аркылуу оюмду билдире алам.</p>
Окуу	<p>Мен окуу китептеги адам аттарын, буюмдардын аталыштарын, жаныбарлардын аттарын, жөнөкөй сүйлөмдөрдү, жөнөкөй сүйлөмдөр аркылуу берилген тексттерди, класстагы, мектептеги кулактандырууларды жана ошондой эле мага тааныш сөздөрдү так, туура окуп түшүнөм.</p>	<p>Мен кыска жана жөнөкөй тексттерди окуп түшүнөм.</p> <p>Мен чакан аңгемелерди, жомокторду, публицистикалык маанайдагы, өздүк, коомдук-социалдык, окуу чөйрөсүнө ылайык тексттерди окуп түшүнөм.</p> <p>Мектептеги, көчөлөрдөгү, транспорттогу жөнөкөй тил менен жазылган жарнамаларды окуп-түшүнөм.</p>	<p>Мен күндөлүк сабакка байланыштуу окуу китептериндеги маалыматтарды окуп түшүнө алам. Чакан аңгемелерди, жомокторду, публицистикалык стилдеги жана өздүк, коомдук-социалдык, окуу чөйрөсүнө ылайык тексттерди окуп түшүнөм.</p> <p>Мектептеги, көчөлөрдөгү, транспорттогу жарнамаларды окуп-түшүнөм.</p> <p>Мен сүрөттөп</p>

		Мен өздүк мүнөздө жазылган жөнөкөй катты түшүнөм.	жазылган каттардагы өздүк мүнөздөгү каалоону, сезимди, окуяны түшүнөм.
Жазуу	Кыргыз алфавитиндеги өзгөчө тыбыштарды каллиграфиясы менен жана аларды башка тамгаларга улап жаза алам. Сөздөрдү, сүйлөмдү кыргызча көчүрүп, туура, муундап жаза алам. Жазууда эң жөнөкөй кыргыздын орфографиялык, пунктуациялык эрежелерин сактайм, сөздөрдү муундап бөлүп, ташымалдап жазганды биллем. Созулма-кыска жана дублет тамгаларды ажыратып көчүрүп катасыз жазам.	Сүйлөмдөрдү жана чакан текстти китептен же тактадан катасыз көчүрүп жана мугалимдин айтуусунда угуп жаза алам. Тексттеги, сүйлөмдөгү калтырылып кеткен тамгаларды ордуна мазмунуна жараша коюп жаза алам. Таяныч сөздөрдү колдонуп, сүйлөмдөрдү түзө алам. Таяныч сөздөр менен диалогдорду толуктап жана улантып түзө алам, Чакан кырдаалга жараша диалог түзөм. Предметтик жана кырдаалдык сүрөткө жараша сүйлөмдөрдү түзөм. Өзүм, үй-бүлөм, досум, классташым тууралуу 4-5 сүйлөмдөн турган чакан текст түзүп жаза алам. Жазууда грамматикалык жөнөкөй формаларды туура колдоно алам.	Өз алдымча берилген кырдаалдарга жараша диалог түзөм жана диалогдорду өз оюмду кошуп өркүндөтүп түзө алам. Сабакта өткөн тематикалар боюнча жардамчы сөздөрдү колдонуу менен чакан текст түзөм. Берилген тааныш тематикадагы текстти өркүндөтүп баяндама жаза алам. Тааныш тематикада татаал сүйлөмдөрдү түзөм, сүйлөмдөрүндө орфорграфиялык, пунктуациялык эрежелерди сактайм. Грамматикалык формаларды үйрөнгөн тилдик материалдардын чегинде сактайм. Жат жазууну өтүлгөн грамматикалык формалардын негизинде катасыз жазам Тексттерден кептин түрлөрүн жана стилдерин ажыратып түшүнөм.

7-стратегия: Дагы бир өтө маанилүү маселе:- кыргыз тилин окутуу жана үйрөтүү маселесин айырмалап түшүнүү. Анткени биз ар качан «кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу» деп айтабыз, а методикалык жактан алганда, «тилди окутуу» дегенде – аны эне тили катары окутууну, тактап айтканда, кыргыз тилин кыргыз мектептеринде кыргыз балдарына окутуу, ал эми «тилди үйрөтүү» дегенде, аны башка улуттун

өкүлдөрүнө байланыш-катыштын куралы катары үйрөтүү маселеси эске түшөт. Демек, булар - эки башка өңүттө чечилүүчү эки башка маселе.

Адегенде эске салалы, кыргыз тилин окутуу процесси кандайча жүзөгө ашат? Анда:

-базалык окуу материалы катары грамматикалык –лексикалык материалдар эсептелинет;

-окуу материалын окуучулардын өздөштүрүүсү программалык грамматикалык материалдардын чегинде, окуу китептеги материалдарга жараша жүрөт, окуучулар грамматикалык эрежелерди жатташат, жаттаган грамматикалык формаларды колдонуп, сөздүн лексикалык, грамматикалык маанилерин аныкташат;

-тексттерди окушат, өчүрүп жазышат, тексттерди өркүндөтүшөт, жаңы текст түзүшөт, ага кептин түрү жана стилдери боюнча талдоолорду жүргүзүшөт;

-фонетикалык, лексикалык жана грамматикалык талдоолорду жүргүзүшөт;

Ал эми, тилди үйрөтүү процессинде эмнелер айрыкча көңүлгө алынууга тийиш:

-ири алдыда, тил үйрөтүү деңгээли эске алынат, деңгээлдик талап коюлуп, ага жетишүү максаты көзөлөт;

-сабактын темасы сүйлөшүү багытында болот, сүйлөшүү багытына жараша сабактын планы түзүлөт, максат коммуникативдик мүнөздө коюлат жана ал максатка жетүүчү коммуникативдик мүнөздөгү көрсөткүчтөр такталат;

-сабак толук түрдө үйрөнүлүп жаткан тилде, кыргыз тилинде жүрөт;

-класста сүйлөшүү кырдаалдары түзүлөт, ошол кырдаалдарга ылайык диалогдор уюштурулат;

-сүйлөшүү чөйрөлөрү түзүлөт, сүйлөшүү ошол чөйрөлөргө жараша жүрөт;

-кыргыз тилин үйрөнүүгө окуучунун ички каалоосу ойготулат;

-класста кыргыз тилинде сүйлөшүү зарылдыгы, муктаждык жаралат;

-кепти угуп түшүнүү, ага жараша жандуу сүйлөө процесси жүрөт;

- лексикалык-грамматикалык материалдар кептеги кызматына жараша үйрөтүлөт жана алар кептин курулуш материалы катары кырдаалга жараша колдонулуп машыктырылат;

-мотивациялык суроолор, тапшырмалар коюулат;

-суроого жараша ар бир окуучу тил үйрөнүп жаткан адам катары жекече оюн билдирет;

-кыргызча кеп этикетине айрыкча көңүл бурулат...

8-стратегия: Сабакта кыргыз тилинин коммуникативдик кызматын методикалык жактан туура пайдалануу эң негизги маселе.

1) Ал үчүн, ири алдыда, мугалим менен окуучу тил үйрөнүүчү адамдар («речтик партнер») катары эсептелиши жана сабак кыргыз

тилинде гана жүргүзүлүшү шарт. Бул принцип кайсы тилди үйрөтүп жатсаң, сабакты ошол тилде уюштур деген, тилди түздөн-түз үйрөтүү принциби менен дал келет. Мисалы:

-1-класстан, 1-күндөн тартып, кыргызча таанышуу жана саламдашуу ишке ашат;

-сабак өтүлгөн күн, ай, жума, убакыт, саат, жыл, мезгил, класска кирүү, класстан чыгуу, орунга отуруу, ордунан туруу, сабакта жооп берүү, ж.б. бүткүл иш-аракеттер кыргыз тилинде гана айтылат;

-окуучунун маанайынын кандай экенин, келип-кетиш эсебин, келбей калуусунун себептерин, ден соолугун, ж.б. жекече маселелерин кыргызча сурап билинет;

-үй тапшырмасын, анын темасын, сабакка окуучулардын даярдыгы тууралуу кыргызча сурап- билүү ишке ашат.

2) Сабакты уюштуруу тилинин толук кыргызча болушуна жетишүү, т.а. сабактагы методикалык тилдин кыргызча болушу, ал үчүн:

- көңүл бургула, келгиле, кыргызча сүйлөшөбүз, жаңы сабак, бүгүнкү тема, сабактын максаты, угалы, окуйлу, ойлонолу, ойнойлу, байкагыла, түшүндүрөрдү, тактаны карайбыз, тактага жазабыз, дептерге жазабыз, китепти ачабыз, канчанчы көнүгүү, көнүгүүнү аткарабыз, кырдаалга жараша сүйлөшөбүз, роль аткарабыз, суроо коебуз, жооп беребиз, көчүрүп жазабыз, диалогду толуктайбыз, жаңы диалог түзөбүз, сөздүктү пайдаланабыз, ким жооп берет, азаматсың, абдан жакшы, ж.б. баары кыргыз тилинде гана жүрөт.

3) Сабактын окуу материалдарынын баары кыргыз тилинде түшүндүрүлүшү, т.а. өтүлүүчү лексикалык-грамматикалык темалар, терминдер зарылдыгына жараша окуучунун эне тилиндеги фактылар менен салыштырылып түшүндүрүү менен ишке ашат. Албетте, ал көрүнүш - сүйлөшүү чөйрөсүнүн кыргызча болушунун-ийгилиги гана болот, анын натыйжасын чагылдырат, зарылдыкты бекемдейт. Ошондой эле, *интенциялар* (сүйлөшүү багыттары, максаттар, ниеттер), сүйлөшүү чөйрөлөрү (өздүк, социалдык-маданий, окуу, эмгек), дескрипторлор (сүйлөшүү муктаждыктарынын мүнөздөмөсү), тил билүү шкаласы, баары кыргызча болот. Албетте, булар, адегенде, татаалдыкты жаратат, бирок, жөнөкөйдөн татаалга жараша уюштурулган ырааттуу иш гана андай татаалдыкты жоёт.

Сөзүбүздүн сонунда айтарым, учурда бул аталган стратегияларга таянып, Кыргыз билим берүү академиясынын мамлекеттик тил жана көп тилдүү билим берүү лабораториясында кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүнүн деңгээлдик-системасынын негиздери тууралуу бирдиктүү

талаптар иштелип чыгууда. Ал документ мамлекеттик тилибизди мектепте мындан ары окуп-үйрөнүүнү жаңылоого жана андан ары өркүндөтүүгө кызмат кылат деген ойдобуз.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын мектептеринде кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөнүүнү өркүндөтүүнүн концепциясы, Б., 2017-ж.
2. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун предметтик стандарттары, 1-4-, 5-9-кл., 10-11-кл., 2016-ж.
3. С. Рысбаев, Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун теориялык жана практикалык маселелери, Б., 2014-ж.
4. Что значит знать язык и владеть им, Л.1993, 152-б.